

ЮСЬКІВ Н. В.,

кандидат юридичних наук, асистент
кафедри адміністративного
та інформаційного права
(Інститут права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»)

УДК 340.12:342.726

СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА НЕПОВНОЛІТНІХ

У статті розглядаються проблеми прав неповнолітніх. Особливу увагу присвячено економічним та соціальним правам. Проводиться аналіз міжнародних актів, що регулюють соціальні та економічні права неповнолітніх.

Ключові слова: соціальні права, економічні права, неповнолітні, діти.

В статье рассматриваются проблемы прав несовершеннолетних. Особое внимание посвящено экономическим и социальным правам. Проводится анализ международных актов, регулирующих социальные и экономические права несовершеннолетних.

Ключевые слова: социальные права, экономические права, несовершеннолетние, дети.

The article considers problem of minors. Special attention is devoted to economic and social rights. The analysis of international acts regulating social and economic rights of minors.

Key words: social rights, economic rights, minors, children.

Вступ. Одним із провідних принципів цивілізованої держави є захист прав неповнолітніх, які, з одного боку, виступають спеціальними суб'єктами права, а з іншого – потребують особливої уваги з боку держави та суспільства. Соціальні та економічні права забезпечують життєдіяльність особи, становлять основу її розвитку на можливості функціонування як людської істоти. А. Колодій та А. Олійник вважають, що соціальні права й свободи – це можливості людини та громадянина щодо забезпечення належних соціальних умов життя [1, с. 195].

Національні політичні обставини сучасності зумовлюють низку проблем, серед яких особливо незахищені верстви населення відчують дискомфорт в економічній та соціальній сфері. До таких категорій належать і неповнолітні, які дуже гостро реагують на негативні зміни в державному житті, але характерним є те, що особисто вплинути на державне реформування вони не можуть. Діюча система захисту прав неповнолітніх є досить недосконалою та неспроможна швидко реагувати на виклики часу. Уповноважений із прав дитини М. Кулеба зазначає, що «ще до початку збройного конфлікту на Сході України на обліку соціальних служб перебувало понад 386 тисяч сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, у яких виховувалось більше 609 тисяч дітей. Сьогодні в країні більше мільйона переселених осіб, тому ми розуміємо, що ця проблема поглиблюється, і держава повинна бути готова надати допомогу кожній такій дитині» [2]. Тому захист інститут прав неповнолітніх набуває особливої актуальності як у теоретичному, так і практичному значенні.

Постановка завдання. Дослідження науковців щодо задекларованої проблематики можна виокремити у дві групи. Перша стосується проблематики прав і свобод людини та

громадянина, у тому числі соціальних (А. Колодій, А. Олійник, Ж. Пустовіт, О. Гончаренко, О. Скрипнюк та інші). Друга група вчених досліджують проблематику, пов'язану з правами дитини (В. Боняк, Н. Крестовська, Н. Оніщенко, Н. Опольська, О. Скакун та інші). Однак вагомою прогалиною юриспруденції вважаємо відсутність комплексного аналізу економічних та соціальних прав неповнолітніх. Враховуючи широкомасштабність проблеми, у цій статті ми будемо намагатися сконцентруватися на деяких теоретичних аспектах указаної тематики. Отже, метою статті є аналіз соціальних та економічних прав неповнолітніх у світлі міжнародних стандартів та проблем їх імплементації в національне законодавство.

Результати дослідження. Соціальні права належать до другого покоління прав людини та «покликані забезпечити задоволення найважливіших життєвих потреб людини, гарантувати їй гідний рівень життя та вільний розвиток, який дає можливість реалізації здібностей самої людини» [3, с. 78]. Для неповнолітніх, як і для кожної людини, вони мають особливе значення, оскільки сприяють не тільки особистому розвитку, але й забезпечують право на гідний рівень життя.

Характерною особливістю прав і свобод громадян у правовій державі є рівень їх забезпеченості матеріальними та насамперед соціально-економічними гарантіями. У преамбулах Міжнародних пактів про громадянські і політичні права [4] та про економічні, соціальні і культурні права [5] висловлене положення, що «ідеал вільної людської особистості, вільної від страху та злиднів, може бути втілений лише якщо будуть створені такі умови, за яких кожен зможе користуватися своїми економічними, соціальними та культурними правами так само, як і своїми громадянськими і політичними правами». І якщо якийсь час рівень цієї забезпеченості можна було б вважати достатнім, то сьогодні потрібні правові важелі зміцнення та розвитку економічної незалежності індивіда від держави, що у свою чергу сприятиме не тільки вирішенню стратегічних, глобальних завдань соціального будівництва, але й вирішення виникаючих конфліктів.

Тотальна економічна залежність громадян від держави породжує зростаючу лавину вимог і претензій, викликаних до нього все більш очевидною нерівністю своїх громадян. У зв'язку із цим слід зазначити, що автори, які досліджували проблему правового статусу особи, обмежувалися, як правило, висновками про юридичну рівність громадян. Інша сторона реальності полягає в тому, що, незважаючи на юридичне рівноправність громадян, фактичне їх матеріальне та соціально-політичне становище не є однаковим. Та й ті самі суб'єктивні права в різних громадян нерідко мають різну, так би мовити, «правову вагу». Особливо останній період розвитку нашої держави проявляється в залежності декларативного права від фактичного стану суспільних відносин. Юридично ж рівність, забезпечена конституційними нормами, є лише наділенням їх рівною правосуб'єктністю. Однак це ще не означає, що конкретні правові можливості громадян однакові.

У Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права підкреслюється, що ідеал вільної людської особистості, вільної від страху й нужди, може бути здійснений тільки, якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними та культурними правами [5]. Шляхом аналізу Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права можна виокремити норми, які закріплюють права неповнолітніх. Так, п. 1. ст. 10 визначає право на сім'ю; п. 3 ст. 10 визначає такі права: охорону від дискримінації, захист від економічної і соціальної експлуатації та право на особливі умови праці й мінімальний вік для залучення до праці.

Більш ширше економічні та соціальні права неповнолітніх розглядає спеціальний міжнародний акт – Конвенція про права дитини [6]. Так, ст. 26 визначає право користуватися благами соціального забезпечення, ст. 27 – право кожної дитини на рівень життя, ст. 32 – право дитини на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може мати небезпеку для здоров'я, бути перешкодою в одержанні нею освіти чи завдавати шкоди її здоров'ю, фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку. Спеціальну статтю присвячено правам неповноцінної в розумовому або фізичному відношенні дитини (ст. 23).

Регіональне законодавство також регулює соціальні права. Зокрема, у Європейській соціальній хартії [7] вказуються такі права: право на працю (ст. 1), право на створення професійних спілок (ст. 5), право на укладання колективного договору (ст. 6), право на соціальне забезпечення (ст. 12), право на соціальну та медичну допомогу (ст. 13), право сім'ї на соціальний, юридичний та економічний захист (ст. 16), права працівників-мігрантів та їх сімей (ст. 19). Серед них є такі норми, що спрямовані саме на неповнолітніх. Стаття 7 містить зобов'язання держав із метою забезпечення ефективного здійснення права дітей та підлітків на захист таких прав, як права та гарантії на мінімальний вік прийняття на роботу; обмеження тривалості робочого часу та мінімальні стандарти відпусток для неповнолітніх; регулярний медичний огляд; особливий захист дітей та підлітків від фізичних і моральних ризиків.

Аналіз міжнародних актів дає можливість визначити, що міжнародні стандарти містять ширший порівняно із загальними стандартами соціальні й економічні права та гарантії неповнолітніх. Особливо яскраво це проявляється в контексті права на працю.

Національне законодавство кожне по своєму підходить до правового регулювання соціальних та економічних прав. Навіть у Європейських державах є проблеми з імплементацією цих стандартів. Наведемо такий приклад. Ю. Верещинський здійснив формально-юридичний аналіз співвідношення норм Європейської соціальної хартії та Переглянутої соціальної хартії і конституцій європейських держав і знайшов низку суттєвих відмінностей. Вони полягають, по-перше, у більш лаконічному тексті конституцій у порівнянні з тестом міжнародних договорів; по-друге, у більш чіткому мовному визначенні проголошених прав; по-третє, лише нові посткомуністичні конституції формально дотримувалися в тексті статей основних положень Європейської соціальної хартії чи Переглянутої соціальної хартії, а інші європейські держави навіть не намагалися внести зміни в конституційні переліки соціальних прав або в зміст уже закріплених у конституціях соціальних прав; по-четверте, конституції можуть надавати соціальні права, які за обсягом ширші, ніж у Європейській соціальній хартії або в Переглянутій соціальній хартії; по-п'яте, надання та визначення обсягу соціальних прав нерідко віднесено значною мірою до законодавчого, а не конституційного регулювання [8, с. 182]. Таким чином, необхідним є не тільки чітке та досконале нормування, але й діючий механізм гарантії захисту цих прав. Останнє є не меншою, можливо навіть набагато більшою, проблемою, ніж перше.

У Конституції України закріплений принцип пріоритетності міжнародних норм, а отже, положення міжнародних нормативних актів, що закріплюють універсальні (світовий рівень) та регіональні стандарти в галузі прав людини, мають принципове значення для оцінки норм національного законодавства, зокрема в галузі соціального забезпечення, та вибору шляхів його подальшого вдосконалення [9, с. 82]. Розділ 2 Конституції України встановлює основні соціальні права, які є певними можливостями людини користуватися соціальними благами у сфері матеріального виробництва, трудової діяльності, освіти, здоров'я, відпочинку.

Ефективне забезпечення прав і свобод особи неможливе без відповідних передумов, якими в загальному виступає правова держава та громадянське суспільство, та спеціальну у вигляді певних юридичних нормативів. Законодавчо закріплені права, свободи й обов'язки, що у своїй сукупності складають правовий статус особи та виступають як першочергові нормативні передумови їх реалізації, охорони та захисту. Важливо, щоб внутрішньодержавні акти імплементавали всю повноту міжнародних стандартів.

Зважаючи на те значення, яке надається проблемі забезпечення прав людини на світовому та європейському рівнях, загальний концептуальний підхід полягає в тому, що на першій план виходить людина з її життєво важливими проблемами, а досконалість юридичного механізму визначається саме як здатність останнього забезпечити ці потреби. Однак варто наголосити й на тому, що одного лише закріплення на міжнародному та національному рівнях проблем соціального захисту недостатньо, потрібно ще виконувати на практиці всі ті принципи, що так добре прописуються правниками [10, с. 582]. Інститут соціальних прав неповнолітніх має безліч проблем, які перманентно пов'язані з економічним фактором,

недостатністю в Державному бюджеті України коштів для забезпечення соціальних стандартів, які передбачені як у міжнародному, так і національному праві.

Порушення економічної рівності неповнолітніх було предметом розгляду Європейського суду. Так, у рішенні в справі «Мазурек проти Франції» [11] суд дійшов висновку, що народження поза шлюбом не є достатньою підставою для дискримінації. Відповідно до ст. 760 Цивільного кодексу Франції під час розгляду позовів щодо поділу майна померлого батька (матері) дитина від позашлюбного зв'язку має право на одержання такої частини майна померлого, яка складає лише половину частки кожної законно народженої дитини. Тобто позашлюбна дитина отримує лише половину від того, що мала б отримати, якби була законною дитиною. Суд наголосив, що інститут сім'ї не обмежується жорсткими рамками кодексу ні в історичному, ні в соціологічному чи юридичному аспекті.

Отже, імплементація прав неповнолітніх у національне законодавство є вагомим правовою проблемою, особливо у світлі глобалізаційних змін, оскільки потреби людини щоразу зростають, а насамперед у неповнолітніх як підростаючого покоління, що має ширші особисті амбіції та потреби до суспільства та держави. Таким чином, держава повинна бути зацікавленою в правах неповнолітніх, хоча б для реалізації задекларованого принципу соціальної держави. В. Попова зауважує: «Соціальна держава – це шлях до досягнення суспільного гуманізму та прогресу в розвитку суспільства через розвиток кожного з його членів. Сучасна соціальна держава ґрунтується саме на демократичних тенденціях. Однією з обов'язкових ознак, що відрізняє соціальну державу від інших, є конституційне закріплення основних соціальних прав людини і громадянина, а також проведення політики, спрямованої на їх забезпечення і захист» [12, с. 70]. Автор також наголошує, що до основних напрямів соціальної політики необхідно зарахувати охорону праці та здоров'я людей; встановлення гарантованого мінімального розміру оплати праці й регулювання доходів загалом; забезпечення державної підтримки сім'ї, материнства, батьківства та дитинства, інвалідів та громадян похилого віку; розвиток системи соціальних служб; встановлення гарантій соціального захисту, які фактично є конституційними обов'язками держави в соціальній сфері. Проте перелічені напрями соціальної політики також можна віднести й до переліку соціальних прав людини [12, с. 72].

Висновки. Неповнолітнім є людська істота, що, з одного боку, рівноправна дорослому члену суспільства, а з іншого – наділена спеціальними правами та свободами, яких потребує для свого розвитку та забезпечення життєдіяльності. Специфічність неповнолітнього як правового суб'єкта полягає в неможливості останнього внаслідок його фізичної та розумової незрілості самостійно реалізовувати всі притаманні їй права.

Соціальні та економічні права для неповнолітнього виступають вагомими стандартами, що визнані як на міжнародному, так і внутрішньодержавному рівні. Вважаємо, що на міжнародному рівні найбільш широко закріплені трудові права та гарантії неповнолітнього, однак потребує додаткової конкретизації право неповнолітнього на соціальний захист і достатній життєвий рівень.

Реалізація прав неповнолітнього залежить від нормативного закріплення, забезпечення реалізації прав шляхом встановлення інституційних та правових механізмів забезпечення та захисту прав, економічної ситуації в державі. Глобалізаційні тенденції актуалізували вплив міжнародного суспільства на конкретну державу, у тому числі в контексті правових стандартів. Для України є важливим імплементація соціальних та економічних стандартів неповнолітніх для підтвердження статусу правової, соціальної держави та для розвитку майбутнього покоління в дусі поваги до права й патріотизму.

Список використаних джерел:

1. Колодій А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : [підручник] / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К. : Правова єдність, 2008. – 350 с.
2. Підготовлено законопроект щодо посилення соціального захисту дітей та сімей з дітьми із зони АТО – Уповноважені Президента [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/32414.html>.

3. Савостьянова В.Б. Роль государства в реализации конституционных прав граждан на пенсионное обеспечение и социальные льготы / В.Б. Савостьянова // Государство и право. – 2005. – № 5. – С. 78–85.

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Міжнародний документ ООН від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Міжнародний документ ООН від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042/

6. Конвенція про права дитини : Міжнародний документ ООН від 20 листопада 1989 р. // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – Ст. 205.

7. Європейська соціальна хартія (переглянута) : Міжнародний документ Ради Європи від 3 травня 1996 р. № ETS N 163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_062.

8. Верещинський Ю.О. Імплементация європейських міжнародно-правових норм про соціальні права у конституціях європейських держав / Ю.О. Верещинський // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. 24. – С. 178–182.

9. Кулачок-Тітова Л.В. Право на соціальне забезпечення та інші соціальні права людини в міжнародних правових актах / Л.В. Кулачок-Тітова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право». – 2013. – № 1077. – Вип. 15. – С. 82–85.

10. Шумна Л.П. Щодо можливості обмеження права на соціальні послуги як складової соціального захисту населення України / Л.П. Шумна // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2012. – № 25. – С. 581–588.

11. Рішення у справі «Мазурек проти Франції» : Комюніке Секретаря Суду (Judgment in the case of Mazurek v. France) // Український портал практики Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=141>.

12. Попова В.М. Соціальні права людини – основа соціальної держави / В.М. Попова // Ефективність державного управління. – 2013. – Вип. 37. – С. 70–75.

